

לזכרו של סיר פלינדרס פיטרי

בפרק הראשון של ספרו האבטוביוגרפי *Seventy Years in Archeology* מדבר פיטרי בתורשה אשר הנחילו לו הוריו ואבות-אבותיו: תשוקה לתגליות נחלתי מסבי (רב החובל מתיו פלינדרס), אף כי הוא עסק בתגליות במדחב ואילו אני—בתגליות בזמן. אמו ידעה: שש לשונות, מעברית ועד איטלקית, וניסתה להנחיל לו את הידיעות האלה. בהיותו בן שמונה הורו לו דקדוק אנגלי, צרפתי, לטיני ויווני כאחת. התוצאה היתה תמוטת בריאות חריפה, ומאז: לא יכולתי ללמוד דקדוקה של שום שפה בעולם. אבל אם לא יכלה האם להוריש לבנה את ידיעותיה הבלשניות הרי עוררה בו את תשוקת האיסוף על-ידי אספים קטנים של מטבעות, מינראלים ומאובנים שהיו בידה. אביו של פיטרי היה מודד מוסמך ומהנדס חשמלי; הוא גודל וחונך בימי נערותו במושבת כף התקוה הטובה, וממנו נחל פיטרי לא רק את החיבה למדעים מדויקים ולמדידות אלא גם את הבוז, שטופח בארץ חלוצית. למנהיגיה המקובלים של אנגליה, ועזר לי הרבה בימי עבודתי הבאים במדברות מצרים.

עקב תמוטת בריאותו של פיטרי בהיותו עדיין רך בשנים (רק בן שמונה) אסרו עליו הרופאים את הלימוד במשך שנתיים; אך גם לאחר הגיעו לשנת חייו העשירית לא חודשו לימודיו; רק לאחר שבגר למד מתמטיקה בקורס לשומעים חפשים שנערך מטעם אוניברסיטת אוקספורד. בהיותו חפשי לנפשו בימי נערותו הרבה לקרוא מכל הבא לידו, ונעשה למבקר קבוע בחנויות לחפצי הימיה שבולאיטש. אשר בהן מכרו מטבעות ממטבעות שונות, שהובאו מכל קצוי הארץ בידי מלחים מצי המסחר הבריטי. כך עוצבה דמותו של ויליאם מתיו פלינדרס פיטרי, שנולד ביום 3 ליוני 1853, סמוך לוולייטש אשר בקרבת לונדון: תשוקה לדעת ולתגליות, דרך מחשבה מקורית וחפשית, שלא הוכנסה לדפוסים קבועים של שגרות חינוך קלאסיות, הרגל לעשות ולפעול—ולא לחלום ולהתפלסף, שפע ידיעות מקוטעות ומגוונות ללא גיבוש דיסקיפלינארי—מדעי.

את צעדיו הראשונים בעבודה מדעית ארכיאולוגית עשה בארץ מולדתו; הוא היה יוצא לטיולים ארוכים בגל על פני אנגליה, והיה מודד ורושם את הבניינים ההיסטוריים והשרידים העתיקים שמצא בדרכו. בהיותו בן 19 כבר מדד את השרידים המיגאלתיים המפורסמים אשר בסטונהנג' והציע את תכניתו לחברת חובבי העתיקות: הלא דחיה באמתלה כי קנה המידה לא התאים למערכת המדידות שלהם. לאחר כמה שנים, כאשר פלסתי לי דרך בלא עזרתם, פגשני (אחד מנכבדי החברה) ואמר לי: איני רואה כל סיבה לכך שלא תהיה לאחד מאתנו, בהטעמה—אשר המריצתני לענות: איני רואה כל סיבה לכך שאהיה לאחד מאתכם.

לכסוף ניתנה לו לפיטרי הצעיר אפשרות להראות במה כוחו גדול. בסתיו 1890 נשלח מצרימה למדוד את הפירמידות. עבודתו זו היתה המדידה המדעית הראשונה של שרידי עבר אלה, ועד מה היתה מדוייקת הוכח רק כעבור עשרות שנים. לאחר המדידה המדוייקת של מחלקת המדידות המצרית, אשר נעשתה בעזרת המכשירים המשוכללים והמושלמים של המאה הכ', מדידות אלה של פיטרי שארכו שנתיים ימים שמו קץ

לעולם ועד לכל תורות המיסתוריים אשר ראו בבניין הפירמידה רמזים לחזון קץ הימים. כיוון שמידותיו של פיאצ'י סמית הוזמו. בשעת העבודה הזאת התחיל פיטרי להתעניין גם בעתיקות המצריות בדרך כלל, ודווקא בכלים הפשוטים ביותר. באחד ממכתביו מהימים ההם כתב: אני מתחיל לשער כי סוגי הכלים המזוגגים במצרים השתנו באופן ברור מפעם לפעם, ואם נאסוף דוגמאות למכביר נוכל לקבוע את השינויים האלה, עד כדי כך שמראיתו של הכלי בלבד יהיה בה בכדי לקבוע את זמנו בתחומי שנות מלכותם של כמה מלכים. בזה נודע הגרעין אשר הצמיח את כל תולדות השיטות הארכיאולוגיות המודרניות בחפירת שרידי ישובים עתיקים.

עם תום עבודתו במדידת הפירמידות ניתנה לו האפשרות, בהשתדלותם של ידידיו, לנסות את כוחו בעבודת חפירות ממש מטעם החברה האנגלית לחקירת מצרים (EES). ארבע שנים עבד מטעם החברה הזאת. כבר בראשית צעדיו הראה את כוחו לא רק בשיטות חדשות אלא גם באירגון חדש של עצם העבודה, אשר לא נודע כמוהו עד אז. פיטרי הוא אשר קבע את האמיתות המשמשות היום אב של כל חפירה: החופר המנהל את העבודה צריך להמציא במקום ולהשיג ולדעת היכן ומתי נמצא כל חפץ; הוא צריך לרשום בדיוק את כל מסיבות העבודה ופרטיה; הוא משלם לפועל, המוצא דבר-מה, מתת נוספת על שכר עבודתו; תמורת תגלית כלי מתכות טובות יש לתת לכה"פ את משקלן בכסף, למען מנוע הסתרה וממכר בשוקי העתיקות ועוד. ברי כי עבודה שיטתית לאחר חקירה מדוקדקת הביאה מיד פירות. בצוען מצא פיטרי בשנת 1882 את שני הפפירוסים הנקראים על שמו. בשתי השנים שלאחר זאת גילה את מקומה של המושבה היוונית הקדומה במצרים נאוקרטיס, אשר רבים חפשו אחריה ונלאו למצאה; וחפר בה בהצלחה מרובה בעזרת שני צעירים שהיו עתידים לעשות לעצמם שם: האחד — באיג'ופטולוגיה, פרופ' פרנסיס ג' גריפית, והשני — בארכיאולוגיה קלאסית, פרופ' ארנסט ג' ג'נר. אחר נאוקרטיס הגיע חורם של כמה ישובים בדתה המזרחית. שם באה עבודתו בפעם הראשונה במגע עם שאריות ההיסטוריה היהודית. הוא מצא את מקומה של תחפנחס ואת עקבות הגולים היהודים שנמלטו שמה אחר הריגת גדליהו המצפה. בשנת 1886 עזב את החברה לחקירת מצרים, ובשנה שלאחריה הגיע לכלל הסכם עם שנים מידידיו שסיפקו לו סכומים מסויימים לעבודת חפירות. רק בשנת 1905 נוסדה חברה מיוחדת, שפיטרי היה מנהלה: בית-הספר הבריטי לארכיאולוגיה מצרית (BSAE); ומטעם החברה הזאת עבד וחפר עד יומו האחרון.

קשה למנות במאמר קצר את כל הישגיו של פיטרי בשדה הארכיאולוגיה. זכותו העיקרית היא בלא ספק המהפכה שהביא בשיטות החפירה; תשומת הלב שהקדיש למציאות הקטנות והבזויות, שאיש לא שם לב אליהן עד ימיו; ופיתוח הקשר בין המציאות לשכבות, לאחר שכבר הוכיח שלימון בטרויה את מציאותן וחשיבותן של השכבות. מבחינה זו הרי הוא בוודאי ובוודאי אבי הארכיאולוגיה המודרנית, אעפ"י שאחדים — ומהם גם תלמידיו — קידמו את המדע הזה דרך רבה וארוכה מתחנת המוצא שממנה יצא פיטרי. ואולם מלבד המפנה הקרדינאלי הזה רשומות לזכותו של פיטרי כמה וכמה תגליות ממשיות: הוא גילה את מקומה של נאוקרטיס וחפר בה; הוא מצא את האסטילי של ישראל המפורסמת, כתובת מימי מרנפתח; הוא הוכיח לראשונה את מציאותן של מנחות היסוד בבניני מצרים והורה היכן יש לחפשן; הוא חשף לאור העולם את הפורטרטים הנפלאים של חווארה, המשוחים על פני קורות-עץ

זאת ימצאו קופצים לרוב; מבכר אני לייחד לעצמי עבודה שאותה אוכל לעשות במידה רבה, או טובה, יותר מאחרים.
 ובכ"ז לא משך פיטרי את ידו גם מכתובה. בימי חייו הארוכים פרסם 104 (קרי: מאה וארבעה) ספרים, ובמותו הניח אחריו חמישה כ"י מוכנים לדפוס, מלבד פרקי השלמה לספרו האבטוביוגרפי (למן 1933 ואילך). מלבד זאת כתב מאות מאמרים ורשימות שנדפסו בכתבי-עת מדעיים ופופולאריים שונים, ובשלושים השנים האחרונות (בקירוב) בעיקר ברבעון שיסד וערך *Ancient Egypt*.
 דרכי עבודתו והרצאותיו משכו אליו לאוניברסיטה ולמחנה החפירות תלמידים לעשרות. עד לפני עשרים שנה בקירוב לא היה כמעט איגופטולוג אנגלי או אמריקני בנמצא, אשר לא בילה לכל הפחות עונה אחת במחנהו של פיטרי מתוך שאיפה ללמוד את שיטות החפירה למעשה.

פיטרי זכה בכמה תארי כבוד מדעיים והיה חבר נכבד להרבה חברות מדעיות באנגליה ומחוצה לה. כשמלאו לו 70 שנה (בשנת 1923) הואיל המלך להעלותו לדרגת אביר, כאות הוקרה לזכויותיו הרבות במדע. ידידים, תלמידים ומוקירים אספו קרן קטנה הצריכה לשמש למתן מידליה על שם סיר פלינדרס פיטרי לחוקר-ארכיאולוג מצטיין (אחת לשנתיים). הראשון שזכה בה — הוא פיטרי עצמו.

בשנת 1926 עזב פיטרי את שדה-חקירותיו במצרים ועבר לעבוד בארץ. גם כאן לא היה פנים חדשים, שכן כבר הוזמן בשנת 1890 לחפור מטעם החברה האנגלית לחקירת א"י (PEF) בשפלה, וחפירותיו בתל-אל-חסי (עגלון העתיקה?) היוו מפנה בארכיאולוגיה הארצישראלית מבחינתן של שיטת העבודה והתוצאות שהושגו לגבי קביעת השתלשלות התפתחותה של התרבות החמרית בארץ. אעפ"י שפיטרי חשב בטעות כי מצא את מקומה של לכיש העתיקה. מסקנותיו—לאחר עונה אחת של חפירות — היו נכונות וברורות יותר מאלה של מקאליסטר שעבד הרבה שנים בא"י, כאשר הוכח רק בשנים שלאחר מלחמת 1914—1918, לאור ההישגים החדשים בידיעת א"י. בא"י, שבה התיישב בקביעות בשנות חייו האחרונות, חפר פיטרי בעיקר בדרום ובנגב (תל-א-עג'ול, תל-א-פארע, אל-עריש), ובזמן האחרון בישובים פריהיסטוריים בעבר הירדן מזרחה — במסירת קולמוס (לרגל מחלתו) לדר"מ. שטקליס.

איש כפיטרי, שעבודה וקידמה וסלידת דרכים חדשות היו תמצית חייו, לא יכול היה שלא להתרשם מן המפעל החלוצי היהודי בארץ. בימי המאורעות עמד לצד הישוב העברי, ופרסם כמה מאמרים להגנתו ולשבחו. הוקרתו את הארץ והיושבים בה משתקפת גם בצוואתו, שבה ציווה את ספרייתו הפרטית הגדולה (ביחד עם שני אספים עשירים של מטבעות ותצלומים ארכיאולוגיים) לעיר ירושלים, כספריה פומבית שתפתח את שעריה בפני כל מתעניין.

ביחד עם משפחתו — אשתו, לידי הילדה פיטרי, בן ובת — מתאבל קהל עצום של תלמידים ומוקירים על אבדה זו שאינה חוזרת.

ג'ורג' אנדריו רייסנר

בראשית הקיץ הזה נפטר בקאהרה של מצרים האיג'ופטולוג האמריקאי הידוע ג'ורג' אנדריו רייסנר בשנת השבעים וחמש לימי חייו. רייסנר נולד באינדיאנופוליס אשר בארצות הברית (ביום 5.11.1860). את השכלתו המדעית קנה באוניברסיטת הווארד, בקמברידג' שעליד בוסטון, ובה כהן לזמן שנת 1896 — בהפסקות קצרות — כמדריך, כמרצה ולבסוף כפרופיסור, תחילה לאיג'ופטולוגיה ואח"כ לארכיאולוגיה שמית. רייסנר היה אחד הארכיאולוגיים המבליים את מרבית שנות חייהם ועבודתם בחפירות בשדה, כי בעצם לזמן 1914 קיבל חופשה מהאוניברסיטה שלו על מנת שלא להרצות אלא לנהל את משלחת החפירות המשותפת לה ולבית הנכות לאמנות יפה שבוסטון, שחפרה במקומות שונים במצרים.

עיקר עבודתו של רייסנר נעשתה במצרים, בנוביה התחתונה ובסודאן, אך גם בארצנו לא היה שמו בלתי ידוע. הוא היה אחד החופרים הראשונים שטיפלו בחפירות בא"י בשיטות חדשות ומדוייקות, ועבודתו בשומרון בשנות 1907—1910, ביחד עם פרופ' קלרנס ס. פיישר המנוח, יכולה לשמש עדיין היום דוגמה יפה מכמה בחינות. עבודתו העיקרית שעשתה לו פרסום רב בעולם היה גילויו קברה של חת פ-ח.ר.ס ממלכות השושלת הרביעית. הקבר שלא נפרע ולא נשדד הכיל אוצרות רבים של התרבות והאמנות המצריות בנות התקופה.

אם גם היה רייסנר איש המעשה, הנה לא משך ידו גם מעט סופרים. עוד בשנות 1897/9 היה חבר לוועדה שטיפלה בשאלת הקטלוג של בית הנכות בקאהרה, והוא חבר את הכרך הודן בתבניות עתיקות של אניות וסירות שבמוזיאון (*Models of Ships & Boats, 1913*). לזמן ספרו הראשון (*Sumerisch-Babylonische Hymnen*, 1896) ועד קרוב לשנתו האחרונה לא פסק מפרסם את תוצאות מחקריו וחפירותיו בשדה הארכיאולוגיה והאפיגרפיה של המזרח הקדמון. לחוקרי א"י יש ענין מיוחד בספרו הגדול על החפירות בשומרון (*Harvard Excavations at Samaria, 1914*), שנכתב ביחד עם דוד לאיון וקלרנס ס. פיישר, הוא אחת הדוגמאות הטובות ביותר לדו"ח מלא וממצה של הפירה ארכיאולוגית. מלבד זאת פרסם עשרות מאמרים בכתבי-עת מדעים שונים.

אף-על-פי שהיה מוכה קצרת זה קרוב לשלושים שנה, והחיים במחנה-חפירות, על האבק והחול התמידי שבו, הזיקו לבריאותו ביותר, לא אבה לעזוב את עבודתו, ועל משמרתו במחנה העבודה נפטר.

המנוח הניח אחריו אשה ובת, הממשיכה בהצלחה את שלשלת האיג'ופטולוגים במשפחת רייסנר.

יהי זכרו ברוך!